

WOJCIECH ŚWIEBODA

OBRONA KULTU WIZERUNKÓW ŚWIĘTYCH NA ZIEMIACH POLSKICH W XV WIEKU

1. IKONOKLAZM W IDEOLOGII HUSYCKIEJ

Największy spośród późnośredniowiecznych ruchów heretyckich w Europie Środkowo-Wschodniej – ruch husycki – był niezwykle zróżnicowany pod względem doktrynalnym, a pewne idee propagowane przez różne skrzydła husytów nierzadko stały do siebie w sprzeczności. Fundamentami, na których husycy reformatorzy budowali swoje poglądy, była po pierwsze krytyka instytucjonalnego Kościoła, hierarchii duchownej i nadmiernego bogactwa kleru (Patschovsky 370-99; de Vooght 487-534; Ryś 217-50; Moskal 85-123), po drugie – postulaty zawarte w czterech artykułach praskich (Šmahel, „The Hussite Critique” 85-86), które przybrały najbardziej wyrazisty kształt w połowie 1420 roku. W kolejności były to: możliwość swobodnego głoszenia Słowa Bożego bez konieczności uzyskania stosownych upoważnień ze strony przełożonych, wprowadzenie do liturgii zwyczaju udzielania Komunii świętej pod dwiema postaciami osobom świeckim, odebranie duchowieństwu świeckiej władzy i nadmiaru bogactwa, karanie grzechów śmiertelnych przez władze świeckie (Lancinger 18-20; Šmahel, *Rewolucja* 124-49). Inne głoszone przez zwolenników Husa idee i praktyki były charakterystyczne dla mniej lub bardziej radykalnych nurtów i odłamów, ale nie były reprezentatywne dla całego ruchu (Bylina, *Na skraju* 90-114; Šmahel *Rewolucja* 149-81).

W Królestwie Polskim wpływy husyckie nie były zbyt silne, ale jednak zauważalne. Zarówno władze świeckie, jak i duchowe nie bagatelizowały problemu i podjęły energiczne działania mające na celu zminimalizowanie

Dr WOJCIECH ŚWIEBODA – Sekcja Rękopisów, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie; adres do korespondencji: Biblioteka Jagiellońska, al. Mickiewicza 22, 30-059 Kraków; e-mail: woj.swieboda@uj.edu.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5265-5784>.

Artykuły w czasopiśmie są dostępne na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

kontaktów między Polską a Czechami, a także przeciwdziałanie szerzeniu się nowinek religijnych w kraju. Symbolem polskich husytów stał się postulat udzielania Komunii świętej pod dwiema postaciami osobom świeckim. Najwięcej spraw *in causa fidei* prowadzonych przez sądy kościelne w metropolii gnieźnieńskiej dotyczyło stosowania właśnie tej praktyki (Bylina, „Wizerunek” 14; Kras, *Husyci* 178). Kwestii tej poświęcano też najwięcej miejsca w polemikach (Solicki 116-41; Świeboda, *Universitas* 54-57, 179-92). Równie często podnoszono także zagadnienie autorytetu papieża i posłuszeństwa nakazom kościelnym. Rzadziej poruszano inne problemy związane z ideami lub praktykami husyckimi, jak otaczanie szacunkiem osoby Jana Husa, negowanie skuteczności odpustów czy krytyka oddawania czci wizerunkom świętym (Świeboda, „Błędy” 148-49). Na uwagę zasługuje szczególnie ostatni z nich, ponieważ niedawno udało się odnaleźć nowe wzmianki źródłowe świadczące o pojawianiu się w różnych miejscach Polski głosów uznających kult obrazów za sprzeniewierzenie się Bożym przykazaniom. Krytyka tej popularnej praktyki dewocyjnej w Kościele, znanej od pierwszych wieków chrześcijaństwa, wprawdzie nie przybrała na ziemiach polskich postaci masowych aktów obrazoburczych, jak miało to miejsce w Czechach czy na Śląsku, niemniej stała się kolejnym znakiem rozpoznawczym osób sympatyzujących z poglądami husyckich reformatorów (Soukup, „Kra-kovský profesor” 176-77).

Czeski ikonoklazm był jednym z tych zjawisk, które nadawały ruchowi husyckiemu radykalny charakter¹. Czescy reformatorzy konstruowali krytykę kultu obrazów świętych, bazując na tych samych ustępach biblijnych, co swojego czasu myśliciele bizantyjscy z VIII i IX wieku, niemniej jej korzenie miały odmienne podstawy (Bartlová, „Understanding” 115, 123). Radykalne skrzydło ruchu husyckiego aż do lat 30. XV wieku odrzucało zupełnie kult Najświętszej Maryi Panny i świętych, stąd jakakolwiek forma oddawania im czci była dla nich nie do zaakceptowania (Bylina, „Religijność” 30-31). Z kolei sztuka sakralna była według nich wyrazem mieszczańskiego przepychu, formą bałwochwalstwa, polegającą na przekonaniu o możliwości uzyskania zbawienia poprzez hojne fundacje. Czescy teolodzy zaś wyrażali obawy, że praktykowany przez prosty lud kult obrazów lub rzeźb przedstawiających

¹ Temat ten w minionym wieku stał się przedmiotem interdyscyplinarnych studiów. Czeskiemu ikonoklazmowi poświęcony został cały ósmy tom czasopisma *Husitsky Tabor* (1985), natomiast jego przejawy na gruncie polskim są znacznie skromniej zbadane (Gieysztor 223-26; Kras, *Husyci* 186-93). Ważne studia wyszły spod pióra Pavla Spunara („Poznámky” 124-28), Mileny Bartlovej („Husitské obrazobrectví” 63-70); Karela Stejskala (206-17), Jacka Dębickiego (77-87) i Krzysztofa Brachy (160-91).

postacie czy sceny biblijne w praktyce przybiera formę adorowania materii nieożywionej. Wskazywali, że wierny nie kieruje swoich myśli ku Osobom Trójcy Świętej, ale skupia swoją uwagę na oddawaniu czci przedmiotom wykonanym przez ludzi (Spunar, „Poznámky” 125; Bylina, *Na skraju* 25). Maciej z Janova w dziele *Regulae Veteris et Novi Testamenti* z lat 80. XIV wieku wyraził krytykę wobec praktyki adorowania obrazów. Równocześnie sprzeciwiał się kultowi świętych, ponieważ jego zdaniem uwielbienie należy się jedynie Bogu, a nie ludziom (Bartlová, „Understanding” 122; Dębicki 77). Przeciwno umieszczaniu obrazów w kościołach wystąpił także Mikołaj z Drezna w traktacie *De imaginibus*, zaś radykalny kaznodzieja praski Jan Želivski ich kult nazywał bałwochwalstwem i wzywał wiernych do walki z nim (Kras, *Husyci* 186-87; Dębicki 82). Ponadto zdecydowanymi przeciwnikami oddawania czci wizerunkom świętym byli Jakoubek ze Stříbra, Jan Rokycana i Vaclav Koranda (Rejchrtová 62-66). Taborycy uważali, że jedynym narzędziem przekazu prawd wiary powinny być kazania w języku wernakularnym. Obrazy zaś były ich zdaniem przejawem bogactwa kleru, a propagowanie ich kultu – formą dominacji duchowieństwa nad wiernymi (Gieysztor 224; Rejchrtová 59-61). Ataki na kościoły dokonywane przez radykalnych taborytów oraz niszczenie przez nich obrazów i naczyń liturgicznych był wyrazem sprzeciwu wobec starego porządku kościelnego i religijnego, tradycyjnym formom liturgii rzymskiej oraz nadmiernemu zbytkowi, który stał w sprzeczności z wizerunkiem Kościoła ubogiego pierwszych apostołów (Bartlová, „Understanding” 120-21; Bylina, „Religijność” 33).

Szczególnie istotnym dziełem stanowiącym dla husytów wykładnię ideową dla ikonoklazmu był *Floretus theologicus* zwany *Rosarius* z końca XIV wieku, napisany w Anglii przez zwolenników Jana Wiklefa. Zawierał on ułożone alfabetycznie hasła przedstawiające wykład nauki Kościoła na różne tematy, ale niektóre według interpretacji Wiklefa, przez co budził oczywisty sprzeciw wśród duchowieństwa, a w Polsce stał się dziełem poszukiwanym przez inkwizytorów (Wolny 7). Pod hasłem „Ymagineś”² autor zwrócił uwagę na ustęp z Księgi Wyjścia (por. Ex 20, 4), by nie tworzyć żadnych obrazów ani rzeźb przedstawiających Boga w postaci cielesnej. Tekst w sposób jednoznaczny potępiał sporządzanie wizerunków Stwórcy, zwracając równocześnie uwagę, że Chrystusa i apostołów należy szukać w treści Ewangelii, a nie w obrazach. Adorowanie obrazów zostało nazwane idolatrią jawnie

² Jeden z zachowanych rękopisów zawierających pełną wersję znajduje się w Krakowie w Bibliotece Jagiellońskiej pod sygnaturą 1305. (Zob. *Catalogus* 206-209; vol. 8; autorzy opisu: Czesława Pirożyńska, Lucyna Nowak).

sprzeciwiającą się nakazom Bożym. Nie można oddawać czci żadnemu wizerunkowi materialnemu, gdyż prawdziwe uwielbienie powinno się odnosić do ducha i wypływać z pobożności oraz prawdziwej miłości (BJ 1305, 221v-223r; por. Dębicki 79-82).

Inny punkt widzenia prezentowali utrakwiści, którzy nie zgadzali się na niszczenie czy profanowanie przedmiotów sakralnych. Sam Jan Hus doceniał rolę malowideł ukazujących sceny biblijne jako jedną form katechizacji ludu (Kras, *Husyci* 186). W statutach synodów husyckich z lat 1417-1419 praktyka klękania przed wizerunkami świętych w kościołach została dopuszczona, choć z zastrzeżeniem, że cześć należy oddawać nie samej postaci dzieła sztuki, ale wyłącznie Chrystusowi. Żądanie wprowadzenia zakazu kultu obrazów nie znalazło się wśród artykułów praskich, pozostając postulatem radykalnych odłamów heretyckich (Gieysztor 224; Zilynská 38).

2. KRYTYKA KULTU OBRAZÓW I INCYDENTY OBRAZOBURCZE W KRÓLESTWIE POLSKIM

W metropolii gnieźnieńskiej walka z krytyką umieszczania w kościołach i adorowania wizerunków Chrystusa, Maryi i świętych przebiegała dwutorowo – na drodze sądowej oraz poprzez polemiki w obronie tej praktyki. W rozproszonych źródłach można znaleźć wzmianki poświadczające rozpatrywanie przez sądy inkwizycyjne spraw dotyczących głoszenia poglądów przeciwko kultowi obrazów świętych³. Na początku lat 20. XV wieku w diecezji krakowskiej miał miejsce proces krawca Stanisława, który m.in. głosił, że nie można oddawać czci żadnym obrazom. Ostatecznie pozwany wycofał się ze swoich twierdzeń, dokonując rewokacji błędów i pojednując się z Kościołem (Soukup, „Krakovský profesor” 181-83; Świeboda, „Błędy” 164-65). Z kolei w 1471 roku przed sądem kościelnym w Kaliszu zeznawał Michał, rektor szkoły w Skalmierzycach, oskarżony o publiczne wypowiedanie się przeciwko umieszczaniu jakichkolwiek obrazów w kościołach poza sceną Ukrzyżowania, a przy okazji o pobicie augustianina Bartłomieja, który zarzucił mu popadnięcie w herezję z powodu głoszenia tego typu tez. Michał zaprzeczył stawianym mu zarzutom i skazany został jedynie na karę grzywny za użycie przemocy (*Acta capitulorum* t. 3, nr 863, 358).

Kilka osób zostało też posądzonych o niszczenie lub sprofanowanie obrazów lub figur z wizerunkami Chrystusa lub świętych. W 1422 roku Piotr

³ Wiele z podanych poniżej przykładów zestawil i omowil Pawel Kras (*Husyci* 187-92).

z Czchowa brał udział po stronie taborytów w bitwie pod Nemeckým Brodem, po której wraz z innymi husytami wtargnął do miejscowego kościoła, gdzie m.in. zniszczył i spalił znajdujące się tam obrazy (*Bullarium Poloniae* nr 2173, 400 i nr 2192, 405-06). W 1426 roku przed sądem konsystorskim gnieźnieńskim postawieni zostali Jakub i Piotr z Dźwierszna za zniszczenie obrazów przedstawiających Ukrzyżowanie (*Acta capitulorum* t. 2, nr 200, 67). W jednym z listów króla Władysława Jagiełły znajduje się informacja o dwóch Czechach Maticzce i Osieczku, którzy w nieznanym miejscu zniszczyli wizerunki Chrystusa (*Codex epistolaris* 148-49). Z kolei w rękopisie zawierającym interrogatorium, którym posługiwali się inkwizytorzy w diecezji wrocławskiej, zachowała się zapiska informująca o tym, że jedna z przesłuchiowanych osób była świadkiem bezczeszczenia wizerunku Najświętszej Maryi Panny przez pewnych wiklefiistów, którzy wrzucili obraz do błota i szydzili z katolickiego kultu maryjnego. W tym przypadku nie wiadomo, czy wydarzenie to miało miejsce na ziemiach polskich (Świeboda, „Jak rozpoznać” 130). Znana jest jeszcze inna sprawa wytoczona Piotrowi Mącce i Pawłowi Lubowskiemu w 1446 roku z powodu obrócenia obrazów plecami do wiernych i do góry nogami w kościele parafialnym w Pyzdrach (*Acta capitulorum* t. 2, nr 1215, 556). Czyn ten raczej jednak nie miał charakteru obrazoburczego, a stanowił dość oryginalną formę uprzykrzenia życia altaryście Mikołajowi z Kozigrodu, z którym oskarżeni mieli zatarg (Kras, *Husyci* 192). Podobnie też słynny napad na klasztor na Jasnej Górze dokonany w 1430 roku przez rycerzy sympatyzujących z husytyzmem i uszkodzenie cudownego obrazu Matki Bożej należy traktować jako akt o charakterze rabunkowym, a nie przejaw ikonoklazmu (Bilnik 277-324; Sperka 152-76).

Zachowały się również świadectwa zainteresowania inkwizytorów kwestią stosunku przesłuchiowanych osób do kultu obrazów świętych. W archidiecezji gnieźnieńskiej o zniszczenie obrazów ze sceną Ukrzyżowania byli pytani Jadwiga z Sobiewoli w 1450 roku (Kunkel 318) i kleryk Klemens w 1452 roku (323). Obie osoby zaprzeczyły stawianym im zarzutom. Marcin ze Śrema, wobec którego toczyło się postępowanie w 1450 roku w związku z utrzymywaniem kontaktów ze słynnym krakowskim wiklefiistą Andrzejem Gałką z Dobczyna, został zobligowany do przedstawienia swojego stanowiska, czy należy oddawać cześć obrazom przedstawiającym postacie świętych. W odpowiedzi przyznał, że tych kwestii nie rozumie (*Acta capitulorum* t. 2, nr 475, 172-73). Niewykluczone, że pytania dotyczące obrazoburczych postępów lub poglądów były zadawane przez przesłuchujących intencjonalnie wedle informacji, które uzyskali na etapie zbierania dowodów. Nie zmie-

nia to faktu, że kwestionariusze, którymi posługiwali się inkwizytorzy i urzędnicy biskupi prowadzący sprawy *in causa fidei*, zawierały m.in. pytania dotyczące kultu wizerunków świętych. W jedynym znanym interrogatorium z terenów metropolii gnieźnieńskiej można znaleźć dwa takie punkty. Pierwszy z nich brzmiał: czy słusznie umieszcza się obrazy w kościołach i czy powinno się je otaczać czcią i klękać przed nimi. Drugi z kolei dotyczył kultu Najświętszej Maryi Panny, zasadności okazywania szacunku wizerunkom Maryi i skłaniania przed nimi głowy (Świeboda, „Jak rozpoznać” 129). Ponieważ nie znamy przypadku, aby ktokolwiek został skazany przez sądy inkwizycyjne na jakąkolwiek karę za krytykę adorowania wizerunków świętych lub czyny obrazoburcze, trudno stwierdzić, w jakim stopniu władze kościelne uważały ten problem za poważne wykroczenie wobec wiary.

3. POLEMIKI Z KRYTYKĄ KULTU OBRAZÓW ŚWIĘTYCH

Inną formą reakcji na hasła potępiające kult obrazów świętych były pisma polemiczne w obronie wymienionej praktyki. Polemiki stanowiły jedno z najstarszych narzędzi stosowanych przez ludzi Kościoła do walki z ruchami heretyckimi. Najogólniej miały one na celu wykazanie błędów doktrynalnych propagowanych przez heretyków lub napiętnowanie niezgodnych z nauczaniem Kościoła praktyk przez nich stosowanych. W odpowiedzi na ataki grup heterodoksyjnych nierzadko przybierały formę obrony ortodoksyjnej doktryny, przyjętych zwyczajów, norm, struktur kościelnych lub hierarchii urzędów i godności⁴. Późnośredniowieczne teksty polemiczne mogły stanowić bezpośrednią replikę na oskarżenia adwersarzy. W XV wieku polemiki co najmniej równie często pisane były z myślą o duchowieństwie katolickim, do którego zadań należało dbanie o właściwy przekaz wiernym nauki Kościoła i wyjaśnienie w sposób niepozostawiający wątpliwości, dlaczego przyjęte praktyki kościelne powinny pozostać niezmienione, a trwanie w Kościele jest jedynym gwarantem osiągnięcia zbawienia (Potkowski 133; Kras, „Pastor bonus” 66). W tym kontekście dzieła obrońców Kościoła rzymskiego miały służyć bardziej jako środek mający umocnić w wierze duchownych i świeckich, by ci umieli przeciwstawić się hasłom propagowanym przez dysydentów, niż jako forma perswazji wobec błędzących.

⁴ Jedno z najnowszych studiów poświęconych znaczeniu polemik religijnych wyszło spod pióra Sity Steckel (2-60).

W odpowiedzi na zarzut husytów stawiany Kościołowi rzymskiemu o popadnięcie w bałwochwalstwo z powodu oddawania czci obrazom, głos zabierali tacy uczeni, jak Stefan Páleč, Prokop z Kladrub, Šimon z Tišnova, Stefan z Dolan i Mikołaj z Dinkelsbühl (Spunar, *Repertorium* 331, 344, 358-59, 364-65; Soukup, *Repertorium*). Na obecnym etapie badań trudno jednak stwierdzić, w jakim stopniu argumenty podawane przez wymienionych autorów były wykorzystywane przez intelektualistów na ziemiach polskich. Na uwagę zasługują trzy teksty polemiczne, które poruszają powyższą kwestię. Pierwszy to kazanie Stanisława ze Skarbimierza *Contra et adversus vulpeculas*⁵, dwa kolejne to mało znane anonimowe teksty z rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej o sygnaturze 2332⁶ oraz Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie o sygnaturze 23 (Rył 27-28).

Stanisław ze Skarbimierza odniósł się do praktyki adorowania obrazów w kazaniu wygłoszonym na zakończenie postępowania inkwizycyjnego krawca Stanisława mającego miejsce na początku lat 20. XV wieku. Jego zdaniem w zasadzie klarowna wykładnia Kościoła rzymskiego na temat istoty oddawania czci wizerunkom świętym została już wyrażona w dekreście soboru nicejskiego II z 787 roku (*Dokumenty soborów* 336-41), a także w dwóch dystynkcjach *Dekretu* Gracjana, których treść przytoczył w kazaniu. Pierwszy z nich wyjaśniał, że chrześcijanie poprzez adorowanie obrazów nie wzywają bogów ani im nie służą, by coś otrzymać w zamian, nie pokładają w nich ufności, nie zamierzają uzyskać wizji przyszłości, ale czynią to na znak szacunku i w celu zachowania pamięci o dawnych wydarzeniach („Decretum” 1360; D. III, c. 28). Drugi z kolei wskazywał, że papież Grzegorz Wielki zabronił oddawania czci samym wizerunkom, zwracając równocześnie uwagę na znaczenie okazania szacunku wobec tego, co święte obrazy przedstawiają. Według niego obrazy są formą nauczania prostych ludzi tego, o czym sami nie umieją przeczytać (1360; D III, c. 27; por. Świeboda, „Błędy” 164-65).

Więcej miejsca tej kwestii zostało poświęcone w tekście z rękopisu Biblioteki Jagiellońskiej o sygnaturze 2332. Na kartach 426r-432r znajduje się kazanie, które Bernard z Nysy (zm. 1490), jedyny znany właściciel kodeksu, zatytułował: *Sermo de erroribus Hussitarum* (Autograf Bernarda Mikosza z Nysy, zob. Wójcik-Zega 94-95). Autor kazania nie jest znany, podobnie

⁵ Tekst ten doczekał się edycji (Świeboda, „Błędy” 159-66) i szczegółowego omówienia (zob. 139-59; Soukup, „Krakowski profesor” 181-82; Świeboda, *Universitas* 118-26).

⁶ Dzieło było jedynie odnotowywane w repertoriach (Soukup, *Repertorium*), ale nigdy nie stało się przedmiotem analizy.

jak skryba. Kazanie, adresowane zapewne do kleru katolickiego, przedstawia ortodoksyjną naukę Kościoła dotyczącą kilku szczególnie wrażliwych kwestii, które stały się przedmiotem krytyki ze strony husytów. W kolejności autor rozpatrywał zagadnienia eklezjologiczne związane z genezą władzy św. Piotra, supremacją papieską, posłuszeństwem wobec głowy Kościoła i jednością Kościoła. Następnie poruszył problem niszczenia przez niektórych heretyków wizerunków maryjnych i świętych, beczeszczenia przez nich kościołów, profanowania szat liturgicznych i kielichów mszalnych. W ostatniej części odniósł się z kolei do kwestii Komunii świętej pod dwiema postaciami tak mocno propagowanej przez husytów.

W tekście duży ustęp został poświęcony heretykom, którzy: *Christi, Beate Virginis et sanctorum imagines destruunt et irridunt, ecclesias et altaria ad honorem Dei vel sanctorum dedicata exurunt et evertunt, ornatibus et calicibus despoliant et ad suos prophanos usus et sacrilegos convertunt* (BJ 2332, 427v). Kaznodzieja tłumaczył, że wprawdzie w Księdze Wyjścia znajduje się wyraźny zakaz sporządzania i oddawania czci bożkom (por. Ex 20, 4), jednakże równocześnie mowa jest o nakazie sporządzenia wizerunków dwóch cherubinów ze złota umieszczonych na Arce Przymierza (por. Ex 25, 19-20). Podał także szereg przykładów świadczących o tym, że Izraelici tworzyli podobizny aniołów i zwierząt, którym oddawali cześć na pamiątkę dobrodziejstw, które Bóg uczynił wobec nich. W ten sam sposób także współcześnie tworzy się rzeźby i obrazy nie po to, aby adorować materię drewna czy kamienia, ale wspominać Bożą hojność i łaskę wobec wiernych, co jasno precyzowały kanony z *Dekretu* Gracjana („Decretum” 1360; D III, c. 27-28). Wizerunki Chrystusa siedzącego na tronie, zdaniem autora, podkreślają Jego majestat, obrazy Dzieciątka w ramiona Maryi wyrażają tajemnicę Wcielenia, zaś przedstawienia Jezusa wiszącego na krzyżu przypominają o misterium Męki Pańskiej. Służą one jako narzędzia nauczania ludzi niepiśmiennych prawd Bożych. Kaznodzieja zwracał uwagę, że tak jak pieczęcie, herby lub inne znaki eksponujące dostojeństwo władcy powinny być darzone szacunkiem, tak też i wizerunki Chrystusa, niczym chorągwie Królestwa Bożego, mają być otoczone czcią. Zasadne jest, aby znaki te znajdowały się w możliwie wszystkich miejscach, gdzie Chrystus sprawuje swoją władzę oraz by były wielbione i bronione przed nieprzyjaciółmi. Gdyby ktokolwiek ośmielił się je znieważyć, winien być oskarżony o przestępstwo obrazy majestatu królewskiego. Kto usuwa wizerunki Chrystusa, występuje przeciwko samemu Bogu i winien być traktowany jak heretyk (BJ 2332, 428r-v).

Niszczenie obrazów, zdaniem autora, nie jest wymysłem współczesnych heretyków, ponieważ już niektórzy cesarze rzymscy dopuszczali się podobnych czynów. Wymienieni zostali przez niego cesarze Leon I, Leon III i Filip II (BJ 2332, 428v). Niewykluczone, że mógł on w tym miejscu skorzystać z informacji zawartych w popularnej Kronice Marcina Polaka z Opawy (*Martini Oppaviensis Chronicon* 454, 459-60), który wspominał o obrazoburczych aktach właśnie tych trzech władców lub innego dzieła, w którym został przytoczony podobny ustęp.

Kolejnym argumentem przemawiającym za dopuszczalnością kultu wizerunków świętych było przekonanie, że niewidzialny Bóg chce być adorowany w widzialnej cielesnej postaci. Świadczy o tym fakt Wcielenia Syna Bożego, który przybrał właśnie postać ludzką. Autor podał dwa przykłady cudownych wizerunków Chrystusa, które nie mają ziemskiego pochodzenia – całun króla Abgara V (znany dziś jako Całun Turyński) i chusta św. Weroniki – a także obrazy malowane przez św. Nikodema i św. Łukasza Ewangelistę. Jest to, zdaniem kaznodziei, świadectwo na to, że malowanie przedstawień Chrystusa lub Maryi nie było zakazane przez Boga. Przypomniawszy, że w szkołach uczy się, aby zawsze zachowywać szacunek wobec wizerunków Chrystusa nie z powodu samego obrazu, ale tego, co się kryje za tym przedstawieniem⁷. Wreszcie należy zauważyć, że kult świętych malowideł finalnie zastąpił idolatrię. W miejsce oddawania czci rzeźbom przedstawiającym fałszywych bogów, Kościół zaczął ukazywać chwałę i zwycięstwo świętych⁸.

W kolejnym ustępie kaznodzieja w gorzkich słowach ubolewał nad procederem burzenia i palenia kościołów przez radykalnych husytów. W jego ocenie brak poszanowania dla świętości czyni ich gorszymi od żydów i pogan, którzy zachowywali szacunek wobec miejsc sakralnych. Heretycy ponadto dokonywali profanacji naczyń liturgicznych, pijąc z kielichów mszalnych i bezczeszcząc Najświętszy Sakrament. Tymczasem wiele przekazów biblijnych świadczyło o zachowaniu szacunku wobec świątyń przez władców pogańskich. Żydzi także wzbraniali się przez rozlewem krwi w miejscach kultu. Świętokradcze akty husytów są świadectwem ich zaślepienia i głupoty. W efekcie służą oni szatanowi, poddając się jego władzy (BJ 2332, 429r-v).

Biorąc pod uwagę długość wywodów poświęconych polemice z krytyką kultu obrazów oraz emocjonalny ton protestu wobec niszczenia kościołów,

⁷ „In scolis enim puerorum edoceri possunt, ubi versus hii legitur: effigiem Christi dum transis semper adora, non tamen effigiem, sed quem designat honora” (BJ 2332, k. 428v).

⁸ „Nam Ecclesia volens revocare ab idolatria sculptilium et falsorum deorum invenit usum imaginum ad laudem et victoriam sanctorum” (BJ 2332, k. 429r).

można wnioskować, że w oczach autora skala przedstawionego problemu nie była marginalna, co może świadczyć o tym, że nie dotyczyła raczej ziem polskich. Inaczej sprawa się przedstawiała na Śląsku, który od 1425 roku był regularnie pustoszony przez wojska taborytów. Poza paleniem kościołów i klasztorów husyci dopuszczali się bardziej znamienych czynów, które można uznawać za intencjonalne akty obrazoburcze. W 1428 roku zniszczyli obrazy w kościele św. Mikołaja na przedmieściach Wrocławia, zaś w 1432 roku malowidła wykonane niegdyś przez św. Jadwigę Śląską wiszące w klasztorze w Trzebnicy (Primke i in. 67-68, 100)⁹. Wojska taborytów wywoływały przerażenie wśród miejscowej ludności, a w piśmiennictwie śląskim zagrożenie ze strony husytów przedstawiane było jako największa plaga, która może dotknąć każdego mieszkańca (Mrozowicz 124-40). Gdyby kazanie rzeczywiście stanowiło pokłosie rejsów husyckich na ziemię śląską, wówczas czas jego powstania można byłoby szacować na drugą połowę lat 20. lub początek lat 30. XV wieku. Potwierdza to też znak wodny występujący w składce, który wskazuje czas produkcji papieru na lata 1431-1433¹⁰.

W samym rękopisie BJ 2332 znajduje się ponad 80 dzieł pochodzących głównie z XIV i pierwszej połowy XV wieku o tematyce teologicznej. Niektóre z nich są datowane (pojawiają się daty: 1429, 1433, 1434, 1435, 1437, 1440), ale wydaje się, że do czasu opracowania kodeksu funkcjonowały niezależnie od siebie w postaci luźnych składek¹¹. Wiele elementów wskazuje na powiązania kodeksu ze środowiskiem Uniwersytetu w Lipsku: teksty tamtejszych profesorów, mowy promocyjne, wymienienie w modlitwach fundatorów wszechnicy i jej rektorów (Zajchowska 33). Niewykluczone, że kodeks przywiózł do Krakowa jeden z licznych studentów pochodzących z Polski odbywających nauki w Lipsku¹².

W kontekście autorstwa tekstu kazania antyhusyckiego *Cum Deus mortem* uwagę przykuwają szczególnie dwaj autorzy śląskiego, których teksty znajdują się w rękopisie. Pierwszy z nich to dominikanin Jan z Ząbkowic (zm. 1446), który naukę zaczął na Uniwersytecie Praskim, a w późniejszym czasie pełnił posługę inkwizytora papieskiego w diecezji wrocławskiej¹³.

⁹ Informują o tym Roczniki Śląskie Zygmunta Rosicza („Sigismundi Rosiczii Gesta” 47-49).

¹⁰ Znak zidentyfikowany jako: Piccard 2, XIII 296 (Piccard 676).

¹¹ Komputerową podstawę opisu katalogowego sporządziła w 2006 roku Anna Zajchowska (por. Wisłocki 555-56).

¹² Por. listę studentów nacji polskiej wpisanych do Metryki Uniwersytetu Lipskiego w latach 1409-1490 (*Die Matrikel*, 27-379).

¹³ Najpełniejsza dotąd biografia Jana z Ząbkowic została przedstawiona przez Annę Zajchowską (25-40).

Bez wątpienia był on znakomitym znawcą programu ideowego i praktyk husyckich. Dzięki badaniom Anny Zajchowskiej znamy nie tylko jego spuściznę pisarską (47-69), ale też jego poglądy na tematy husyckie (182-209). Porównanie sposobu interpretacji niektórych zjawisk i argumentów przez niego użytych w znanych jego dziełach oraz tych, które znalazły się w kazaniu *De erroribus Hussitarum* wykazuje jednak pewne rozbieżności, co mocno osłabia, choć całkowicie nie wyklucza, hipotezy o jego autorstwie¹⁴. Drugim uczonym, na którego warto zwrócić uwagę w kontekście poszukiwania autora kazania, jest Piotr Nowak (zm. 1456), doktor prawa kanonicznego z Uniwersytetu Wiedeńskiego, oficjał i wikariusz generalny *in spiritualibus* w diecezji wrocławskiej (1431-1445) i biskup wrocławski (1447-1456). Także i on obeznany był z problematyką husycką, a dodatkowo posiadał wykształcenie prawnicze (Urban 203-206; Dola 376-77)¹⁵. Niestety rekonstrukcja poglądów Piotra Nowaka w oparciu o jego dzieła nie była dotąd przedmiotem studiów, stąd na obecnym etapie badań nie jest możliwe ustalenie zbieżnych koncepcji prezentowanych przez uczonego i tych zawartych w kazaniu z rękopisu BJ 2332. Wprawdzie nie da się z całą pewnością potwierdzić, czy autor omówionego dzieła był w jakikolwiek sposób związany z krakowskim środowiskiem intelektualnym, jak sądził František Bartoš (19), czy choćby obszarem metropolii gnieźnieńskiej, to jednak obecność jedyne go znanego przekazu tekstu wśród kodeksów Uniwersytetu Krakowskiego nakazuje przyjrzenie się bliżej jego treści w kontekście polemik z husytyzmem na ziemiach polskich.

Wątpliwości co do polskiego pochodzenia nie ma z kolei w odniesieniu do tekstu z rękopisu gnieźnieńskiego mającego postać kwestii, czy należy oddawać cześć obrazom świętym (BK 23, k. 156r-159v). Jego autor wprawdzie pozostaje nieznany, ale przywołanie świętych Stanisława i Wojciecha jednoznacznie wskazuje na obszar powstania dzieła. Kodeks, w którym się on znajduje, zakupiony w 1449 roku przez Tomasza Strzępińskiego (zm. 1460), zawiera ponadto konkluzje Tomasza z Akwinu do Sentencji Piotra Lombarda. Autor kwestii obszernie wyjaśnił istotę kultu obrazów i Krzyża Świętego, zwracając uwagę na fakt, iż oddawanie czci dotyczy nie materii, z której przedmioty kultu są wykonane, ale tego, co tak naprawdę wyobraża-

¹⁴ Różnice są szczególnie widoczne choćby w interpretacji źródeł herezji. Jan z Ząbkowic wskazywał na pychę i chciwość (BUWr I Q 377, 115v), zaś autor kazania o błędach husyckich – na głupotę (BJ 2332 426r-v). Z kolei w kontekście eklezjologicznym uczonego dominikański chętnie stosował topos Kościoła-Oblubienicy lub Matki, tymczasem w tekście z rękopisu BJ 2332 pojawia się topos Kościoła walczącego i triumfującego, nieznany dla pism Jana z Ząbkowic (por. BJ 2332, 426v-427r; Zajchowska 191).

¹⁵ W tekście kazania o błędach husyckich znajdują się odwołania do prawa kanonicznego.

ją, czyli Osób Boskich i czynów świętych. Umieszczanie krzyża i obrazów świętych w kościołach służy umacnianiu pobożności ludzi świeckich: ich wzrok kieruje się ku wizerunkom, ale myśli – ku Bogu. Poprzez obrazy ludzie niepiśmienni uczą się Pisma Świętego. W adorowaniu przejawia się szacunek do tego, co obraz przedstawia, a w samym akcie adoracji istotna jest intencja modlącej się osoby. Mylą się zatem husyci i wiklefici, twierdząc, że adorowanie wizerunków świętych jest formą bałwochwalstwa (GBK 23, k. 156v-158v).

4. PODSUMOWANIE

Interesującym, choć nadal nie w pełni zbadanym zagadnieniem jest, dlaczego niektóre idee czeskich husytów znalazły podatny grunt na ziemiach polskich, jak postulat udzielania Komunii świętej pod dwiema postaciami osobom świeckim, a inne niemal w ogóle nie były obecne. Z tego powodu nie sposób jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, jakie były przyczyny przejścia przez pewne osoby narracji charakterystycznej dla radykalnego skrzydła ruchu husyckiego, krytykującej umieszczanie obrazów Chrystusa, Maryi i świętych w kościołach oraz praktykowanie kultu ich wizerunków. Źródła dowodzą, że w różnych częściach Królestwa Polskiego i Śląska dochodziło do procederu niszczenia przedstawień ikonograficznych, choć trzeba podkreślić, że w ciągu półwiecza liczbę takich przypadków należy liczyć w jednostkach. Nic nie wskazuje również, aby miały one jakiegokolwiek powiązania ze sobą. Niezależnie od skali tego zjawiska na ziemiach polskich obrońcy ortodoksyjnej wiary zwracali uwagę na niebezpieczeństwo ikonofobii, starając się równocześnie wyjaśnić nieporozumienia związane z niewłaściwą interpretacją istoty kultu obrazów praktykowanego od wieków w Kościele rzymskim.

Stanisław ze Skarbimierza, który jako pierwszy odniósł się do tego problemu, nie widział potrzeby dłuższej dyskusji na temat adoracji obrazów, poprzestając na przytoczeniu treści kanonów prawa kanonicznego, w których klarownie przedstawiona została nauka Kościoła na ten temat. Jego kazanie stanowiło odpowiedź na krytykę kultu obrazów wyrażoną przez krawca Stanisława. Nie odnosiła się jednak do żadnych aktów obrazoburczych. Drugi tekst, napisany kilka lat później, zapewne w trakcie lub w niedługi czas po serii dramatycznych najazdów husyckich na Śląsk i Łużyce, poświęcił kwestii ikonoklazmu więcej miejsca. Jego autor wyjaśnił przyczynę mylnej inter-

pretacji przez husytów fragmentów biblijnych dotyczących zakazu tworzenia wizerunków Boga Najwyższego i oddawania czci jakimkolwiek wyobrażeniom istot materialnych, podając właściwą wykładnię nauki o adoracji przedstawień Osób Trójcy Świętej. Podobny cel postawił przed sobą autor kwestii o adoracji obrazów. W oczach polemistów zarzuty radykalnych husytów o rzekome bałwochwalstwo Kościoła rzymskiego wypływały z kompletnego niezrozumienia głębi tej praktyki dewocyjnej, a kampania prowadzona przez heretyków przybrała postać aktów barbarzyńskich. Straty spowodowane przez husytów w Czechach i na Dolnym Śląsku okazały się nie do naprawienia, a pamięć o tych wydarzeniach długo przetrwała w świadomości ludzi pióra. Obrona kultu obrazów z kolei stanowiła nie tylko formę walki z błędnymi poglądami, ale też wynikała z faktycznej troski o ochronę dzieł o charakterze dewocyjnym i uchronienia kościołów przed profanacją. Pisma polemiczne z kolei skierowane były do duchowieństwa, do którego należało właściwe objaśnienie znaczenia i celu oddawania czci wizerunkom świętym, by praktykowana przez prosty lud praktyka dewocyjnie nie przybrała formy oddawania hołdu przedmiotom, na co uwagę zwracali husyci, zarzucając Kościołowi propagowanie idolatrii.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Gniezno, Archiwum Archidiecezjalne, Biblioteka Kapitulna (GBK): rkps 23.

Kraków, Biblioteka Jagiellońska (BJ): rkps 1305; rkps 2332.

Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka: rkps I Q 377.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Wyd. Bolesław Ulanowski, t. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Gneznensis et Poznaniensis (1403-1530)*, Akademia Umiejętności w Krakowie, 1902.

Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta. Wyd. Bolesław Ulanowski, t. 3, cz. 1: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Plocensis, Wladislaviensis et Gneznensis (1422-1533)*, Akademia Umiejętności w Krakowie, 1908.

Bullarium Poloniae. T. 4: *1417-1431*, wyd. Irena Sułkowska-Kuraś, i in., KUL, Fundacja Jana Pawła II. Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, 1992.

Codex epistolaris saeculi decimi quinti. T. 1/1, wyd. August Sokołowski, i Józef Szujski, Akademia Umiejętności, 1876.

„*Decretum Magistri Gratiani*”. *Corpus Iuris Canonici*, wyd. Aemilius Friedberg, t. 1, Tauchnitz, 1879.

- Die Matrikel der Universität Leipzig*. Wyd. Georg Erler, t. 1, Giesecke & Devrient, 1895.
- Dokumenty soborów powszechnych*. T. 1, oprac. Arkadiusz Baron, i Henryk Pietras, Wydawnictwo WAM, 2003.
- Kunkel, Adolf. „Gnesener Hussitenverhöre 1450-1452”. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, t. 38, nr 2, 1920, ss. 314-25.
- „Martini Oppaviensis Chronicon Pontificum et Imperatorum”. Wyd. Ludewicus Weiland. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, nr 22, 1872, ss. 377-75.
- Miscellanea husitica Ioannis Sedlák*. Wyd. Jaroslav V. Polc, i Stanislav Příbyl, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, 1996.
- „Sigismundi Rosiczii Gesta diversa transactis temporibus facta in Silesia et alibi”. Wyd. Franz Wachter. *Scriptores rerum Silesiacarum*, t. 12, 1883, ss. 37-86.

OPRACOWANIA

- Bartlová, Milena. „Husitské obrazoborectví”. *Umění české reformace: (1380-1620)*, red. Kateřina Horníčková, i Michal Šroněk, Academia, 2010, ss. 63-70.
- Bartlová, Milena. „Understanding Hussite Iconoclasm”. *Filozofický časopis*, t. 57, suppl. 1, 2009, ss. 115-26.
- Bartoš František M. „Veliké dílo protihusitské polemiki”. *Jihočeský Sborník Historický*, nr 13, 1940, ss. 15-19.
- Bilnik, Piotr. „Napad «husytów» na Jasną Górę. Fakty – konteksty – legenda”. *Studia Claramontana*, t. 15, 1995, ss. 277-324.
- Bracha, Krzysztof. „Polemik gegen den Hussitischen Bildersturm im Lichte des Traktates «De superstitionibus» des Johannes von Wünschelburg († ca. 1456)”. *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej*, t. 11, 2016, ss. 147-208.
- Bylina, Stanisław. *Na skraju lewicy husyckiej*. Instytut Historii PAN, 2005.
- Bylina, Stanisław. „Religijność radykalnego husytyzmu”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Studia Religiologica*, z. 41, 2008, ss. 21-36.
- Bylina, Stanisław. „Wizerunek heretyka w Polsce późnośredniowiecznej”. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 30, 1985, ss. 5-24.
- Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Lationorum qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*. Vol. 8, wyd. Maria Kowalczyk, i in., Biblioteka Jagiellońska, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2004.
- Dębicki, Jacek. „Ideowe przesłanki obrazoburstwa w Czechach w czasach przedhusyckich i husyckich a teologia obrazu w okresie wczesnej Reformacji”. *Sztuka i dialog wyznań w XVI i XVII wieku. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław, listopad 1999*, red. Jan Harasimowicz, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 2000, ss. 77-87.
- Dola, Kazimierz. *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku*. Redakcja Wydawnictw KUL, 1983.
- Gieysztor, Aleksander. „Lassitude du Gothique? Reflets de l'iconoclasme hussite en Pologne au XVe siècle”. *Ars auro prior. Studia Ioanni Bialostocki sexagenario dicata*, red. Alicja Dyczek-Gwiżdż, i in., PWN, 1981, ss. 223-26.
- Kras, Paweł. *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*. Towarzystwo Naukowe KUL, 1998.

- Kras, Paweł. „Pastor bonus et lupi rapaces. The Polemic against Hussite Doctrine in the Writings of Stanisław of Skarbimierz”. *Česko-polské kazatelské vztahy ve středověku*, red. Krzysztof Bracha, i Martin Nodl, Centrum mediévistických studií Akademie věd ČR, Univerzity Karlovy v Praze, 2016, ss. 63-79.
- Lancinger, Luboš. „Čtyři artikuly pražské a podíl universitních mistrů na jejich vývoji”. *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, t. 3, nr 2, 1962, ss. 3-61.
- Moskal, Krzysztof. „Aby lud był jeden...”. *Eklezjologia Jana Husa w traktacie „De ecclesia”*. Towarzystwo Naukowe KUL, 2003.
- Mrozowicz, Wojciech. „«Constancie flammis adiectus». Johannes Hus und der Hussitismus in den Augen schlesischer Chronisten”. *Biuletyn Polskiej Misji Historycznej*, nr 11, 2016, ss. 121-45.
- Mutlová, Petra. „Communicating Texts through Images”. *Public Communication in European Reformation. Artistic and other Media in Central Europe 1380-1620*, red. Milena Bartlová, i Michal Šroněk, Artefactum, 2007, ss. 29-37.
- Patschovsky, Alexander. „Ekklesiologie bei Johannes Hus”. *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Politik – Bildung – Naturkunde – Theologie. Bericht über Kolloquien der Kommission zur Erforschung der Kultur des Spätmittelalters 1983 bis 1987*, red. Hartmut Boockmann i in., Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, ss. 370-99.
- Piccard, Gerhard. *Die Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart*. T. 2, Verlag W. Kohlhammer, 1966.
- Potkowski, Edward. „Stereotyp heretyka-innowiercy w piśmiennictwie kaznodziejskim”. *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. Bronisław Geremek, Wydawnictwo PAN, 1978, ss. 121-35.
- Primke, Robert, i in. *Wojny husyckie na Śląsku, Łużycach i Pomorzu*. Wydawnictwo Technol, 2007.
- Rejchrtová, Noemi. „Obrazoborecké tendence utrakvistické mentality jagellonského období a jejich dosah”. *Husitský Tábor*, t. 8, 1985, ss. 59-68.
- Rył, Jadwiga. „Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. T. 45, 1982, ss. 8-201.
- Ryś, Grzegorz. *Jan Hus wobec kryzysu Kościoła doby wielkiej schizmy*. Wydawnictwo Naukowe PAT, 2000.
- Šmahel, František. „The Hussite Critique of the Clergy’s Civil Dominion”. *Anticlericalism in Late Medieval and Early Modern Europe*, red. Peter A. Dykema, i Heiko Oberman, Brill, 1994, ss. 83-90.
- Šmahel, František. *Rewolucja husycka*. T. 2: *Korzenie czeskiej reformacji*, tłum. Konrad Ziółkowski. Wydawnictwo Napoleon V, 2018.
- Solicki, Stanisław. „Problematyka husycka w średniowiecznych księgozbiorach śląskich”. *Polskie echa husytyzmu. Materiały z konferencji naukowej Kłodzko, 27-28 września 1996*, red. Stanisław Bylina, i Ryszard Gładkiewicz, Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 1999, ss. 116-41.
- Soukup, Pavel. „Krakovský profesor, husitský ikonoklasmus a počátky karlovské nostalgie”. *Umění a revoluce. Pro Milenu Bartlovou*, wyd. Johanna Lomová, Jindřich Vybíral, UMPRUM, 2018, ss. 174-92.
- Soukup, Pavel. *Repertorium operum antihussiticorum*, www.antihus.eu. Dostęp 21.07.2022.

- Sperka, Jerzy. „Nieznane fakty dotyczące napadu na klasztor Paulinów w Częstochowie w 1430 r.”. *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, t. 1, 2009, ss. 152-76.
- Spunar, Pavel. „Poznámky k studiu husitského ikonoklastu”. *Listy filologické*, t. 110, nr 2, 1987, ss. 124-28.
- Spunar, Pavel. *Repertorium auctorum Bohemorum provectorum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*. T. 1, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1985.
- Steckel, Sita. „Verging on the Polemical. Towards an Interdisciplinary Approach to Medieval Religious Polemic”. *Medieval Worlds*, t. 7, 2018, ss. 2-60.
- Stejskal, Karel. „Ikonoklastus českého středověku a jeho limity”. *Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky*, nr 48, 2000, ss. 206-17.
- Świeboda, Wojciech. „Błędy krawca Stanisława. Przyczynek do badań nad działalnością antyheretycką Stanisława ze Skarbimierza”. *Roczniki Historyczne*, t. 84, 2018, ss. 139-69.
- Świeboda, Wojciech. „Jak rozpoznać heretyka? Interrogatorium antyhusyckie używane w metropolii gnieźnieńskiej”. *Studia Źródłoznawcze*, t. 51, 2013, ss. 123-30.
- Świeboda, Wojciech. *Universitas contra haeresim. Działalność Stanisława ze Skarbimierza jako przedstawiciela Uniwersytetu Krakowskiego*. Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana, 2021.
- Urban, Wincenty. *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*. Wydawnictwo Św. Krzyża w Opolu, 1959.
- de Vooght, Paul. „«Universitas praedestinatorum» et «Congregatio fidelium» dans l'ecclésiologie de Jean Huss”. *Ephemerides theologicae Lovanienses*, t. 32, 1956, ss. 487-534.
- Wisłocki, Władysław. *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Akademia Umiejętności, 1877-1881.
- Wolny, Jerzy. „Maurycy Rwaczka i «Floretus Theologicus» w rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej i innych księgozbiorów”. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 27, 1977, ss. 5-20.
- Wójcik-Zega, Dagmara. „Autografy piętnastowiecznych profesorów krakowskich w rękopisie Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego”. *Studia Źródłoznawcze*, t. 53, 2015, ss. 71-109.
- Zajchowska, Anna. *Między uniwersytem a zakonem. Biografia i spuścizna pisarska dominikana Jana z Ząbkowic († 1446)*. Semper, 2013.
- Zilynská, Blanka. *Husitské synody v Čechách 1418-1440*. Univerzita Karlova, 1985.

OBRONA KULTU WIZERUNKÓW ŚWIĘTYCH NA ZIEMIACH POLSKICH W XV WIEKU

Streszczenie

Praca poświęcona została formom obrony kultu obrazów świętych w Kościele rzymskim w odpowiedzi na zarzuty części husytów o praktykowanie bałwochwalstwa przez katolików oddających cześć wizerunkom Chrystusa, Maryi i świętych. Na ziemiach polskich w ciągu całego XV wieku odnotowanych zostało kilka przypadków krytykowania tej formy dewocyjnej, jak również posądzeń o dokonanie aktów obrazoburczych. Na tle wszystkich spraw związanych z poglądami lub praktykami husyckimi nie były one liczne, niemniej stanowiły charakterystyczny znak rozpoznawczy sympatyków radykalnego husytyzmu. W znanych polemikach w obronie adoro-

wania wizerunków świętych (kazanie Stanisława ze Skarbimierza *Contra et adversus vulpeculas*, anonimowe kazanie *Cum Deus mortem* z rękopisu BJ 2332 kwestia o adorowaniu obrazów z rękopisu GBK 23) starano się wskazać błędną interpretację Biblii przez husytów, a także wyjaśnić istotę tej praktyki, zwracając uwagę na jej edukacyjny charakter dla niepiśmiennych wiernych oraz ważną jej rolę w ukazywaniu wielkości majestatu Bożego na ziemi.

Słowa kluczowe: ikonoklazm – XV wiek; Husytyzm – Polska; polemiki antyhusyckie

THE DEFENSE OF THE CULT OF THE IMAGES OF SAINTS
IN THE 15TH CENTURY IN POLISH LANDS

S u m m a r y

This paper shows the forms of the defence of the cult of holy images in the Roman Church as a response to Hussite accusations of idolatry towards Catholics, who honoured the effigies of Christ, the Virgin Mary and the saints. In the 15th century in Polish lands, only a few cases of criticism of this form of devotion, or of being suspected of iconoclasm, were known; however, they were treated as a characteristic identification of the followers of radical Hussitism. In those polemics in which the practice of the adoration of holy images was defended (the sermon of Stanisław of Skarbimierz titled *Contra et adversus vulpeculas*, the anonymous sermon *Cum Deus mortem* from the manuscript BJ 2332 the question about adoration of images from the manuscript GBK 23), the authors tried to point out the wrong interpretation of the Bible by the Hussites and explained the essence of this practice, paying attention to its educational character for the illiterate and to the significant role it played in portraying God's majesty on Earth.

Keywords: Iconoclasm – 15th century; Hussitism – Poland; Anti-Hussite polemics